

Da bi zakrile intimnost, so se črtice v Dveh studencih preoblekle v kitajska oblačila (Hsi Men, Mej Ling, sandalov les, riževa bilka itd.). Ne smemo pa pozabiti, da je povprečno izobrazeni Slovence prebiral Pearl Buckovo in da ga tedaj ta izposojena maškaradna eksotika ne presune.

Knjižica zastavlja torej eno samo vprašanje: kako se je pretihotapila čez kitajski zid založniških repertoarjev?

Mitja Mejak

DESCARTES, RAZPRAVA O METODI*

1.

Prevodi temeljnih del iz svetovne filozofske klasike so pri nas redko posejani. Razen klasikov marksizma ne vem, če smo dobili doslej kaj več kakor dve Kantovi razpravi in nekaj Platonovih dialogov. Zato je vsak ljubitelj filozofije z veseljem pozdravil izid dveh Descartesovih razprav, Razprave o metodi in Pravil, kako naravnati umske zmožnosti, še posebej zaradi redko lucidnega, adekvatnega in tekočega prevoda pokojnega Borisa Furlana, ki mu je pridejan izredno bogat in temeljit komentar dr. Lava Čermelja za fiziko in matematiko, prevajalca B. Furlana za filozofijo in dr. Franceta Hribarja za fiziologijo. Komentarju sta med drugimi potrebnimi pripomočki dodana še Kartezijski glosar in kratek prevajalčev posnetek v francoščini. Uvod v Descartesovo življenje in delo s kritičnim ovrednotenjem filozofovega pomena za razvoj sodobne znanosti je povzet iz Zgodovine filozofije, ki je delo kolektiva ruskih filozofov, pri čemer je zlasti zanimivo poglavje o pogojenih refleksih, glede katerih je menil veliki ruski fiziolog Pavlov, da jih je bil pred njim že Descartes nakazal.

V tej zvezi naj omenim še knjigo prof. Alme Sodnikove o Descartesu, ki jo je ob tristoletnici Razprave o metodi (1959) prav tako izdala Slovenska Matica. (Alma Sodnik: Descartes. Njegovo življenje in filozofija.)

Descartesa (1596—1650) imamo za enega od začetnikov moderne znanosti. V svoja raziskavanja je uvedel eksperiment in je s tem izpodkopal vero v znanstveno dogmo, ki si jo je cerkev prisvojila od Aristotela. S svojim načinom filozofskega razmišljanja je pomagal rušiti metode sholastike in je postal tako eden od tistih izbranih duhov, ki so postavili temelje sodobnemu znanstvenemu raziskavanju in mišljenju.

Obe razpravi s komentarjem in glosarjem, kritični uvod ruskih filozofov in historično opisni prikaz filozofske misli pri Descartesu v knjigi Alme Sodnikove, vse to nam nudi temeljito oporo, da se seznanimo z duhom in načinom mišljenja velikega francoskega misleca. Zato ne mislim na tem mestu obnavljati, razčlenjevati ali dopolnjevati, kar so drugi kompetentnejši pred mano tako dobro in uspešno opravili. Rajši se bom posvetil vprašanju, zakaj je Descartes od starejših klasikov filozofije še danes eden od najbolj branih

* René Descartes: Razprava o metodi, Pravila, kako naravnati umske zmožnosti, Prevod: Boris Furlan. Uvod: G. F. Aleksandrov. Komentar: L. Čermelj (fizika in matematika), Boris Furlan (filozofija), F. Hribar (fiziologija). Založila Slovenska Matica. Ljubljana 1957.

avtorjev, in to ne samo pri strokovnjakih in poklicnih zgodovinarjih filozofije in raznih znanstvenih panog, s katerimi se je znameniti Francoz ukvarjal, temveč pri širokem krogu izobražencev in ljubiteljev lepe knjige.

2.

Z Descartesovimi deli sem se bil seznanil že kot študent filozofije na ljubljanski univerzi. Imel sem srečo, da sem najprej naletel na njegove *Principe filozofije*, katerih prvi, uvodni del (kjer prikazuje, kako nezanesljivo je naše znanje, ki nam ga posredujejo naši čuti, dokler ne pride do prve zanesljive točke: mislim, torej sem) — me je naravnost pretresel. Takoj nato sem se lotil *Razprave o metodi*, ki sem jo prebral na dušek, kot bi ne bila filozofsko, marveč leposlovno delo. Pri tem sem bil peti del, v katerem Descartes opisuje delovanje srca in krvni obtok, nekako nezavedno skorajda preskočil. Od takrat so mi ostala nekatera Descartesova dela med redkimi knjižnimi spremljevalci skozi življenje.

Ko sem se zdaj vnovič lotil *Razprave o metodi*, so me pri branju osupnile nekatere stvari, ki jih kot mlad studiosus verjetno nisem bil prav opazil ali se jih vsaj nisem bil dovolj jasno zavedal. Descartes je *Razpravo o metodi* pisal v prvi osebi, torej ne kot filozofski traktat, kakršne poznamo pri večini filozofov in znanstvenikov od Aristotela do Kanta, marveč kot izpoved, kot izpoved lastnega iskanja in odkritja metode in načel, ki so njemu in ki naj bi zato tudi bralcu omogočila pravilno spoznavanje in napredek v znanosti. Kot izpoved, kot prikaz lastnega iskanja pa zasluži *Razprava o metodi* ovrednotenje ne samo kot znanstvena, marveč tudi, in morda celo predvsem — kot *leposlovna storitev*. In zares! Če s tega vidika motrimo *Razpravo*, ji moramo priznati, da je pisana z redko, naravnost silovito intenzivnostjo. Slog je tako neposreden in živ, kot da bi bilo delo napisano — ne pred tri sto leti, temveč včeraj. Intenzivnost se stopnjuje od stavka do stavka; primeri iz življenja, prisposabljanja in analogije so živi, pogodljivi in pristni. Sem pa tja zazveni kot spremljajoči podton polemični prizvok. Obenem imaš občutek, kot da je *Razprava* pisana tudi kot zagovor. Obtožba in zagovor v enem. Vse to, kar vre nekako pod stavki ali za njimi, daje delu neko posebno živost, prizadetost in napetost, tako da ga, ko si enkrat že seznanjen z njegovo vsebino, lahko občutiš in vrednotiš resnično tudi kot leposlovno storitev. Če tako gledaš na *Razpravo*, boš tudi opazil, da se v petem delu, tam, kjer Descartes prikazuje funkcioniranje srca in ožilja, stavba kompozicijsko prelomi. V prvih štirih delih — *Razprava o metodi* ima v celem šest delov — prikazuje Descartes genezo svoje metode, ki mu je končno omogočila, da je prišel do določenih spoznanj na različnih področjih, tako v geometriji kakor v fiziki, astronomiji in živalski in človeški anatomiji in fiziologiji. V teh prvih delih je avtor avtobiograf, čigar pogled je obrnjen navznoter, v njegovo lastno notranje dogajanje, in to ga končno privede do spoznanja osnovne resnice, ki mora biti *zelo jasna in zelo razločna*, denimo tako, kakor je zelo jasna in zelo razločna zavest, *da sem, ker mislim*. Opis krvnega obtoka in ožilja v petem delu pa nasilno prekine prejšnjo introspektivno usmerjenost in nas vrže v naravoslovni svet, nam prikazuje anatomski in fiziološki objekt. In tu nam Descartes tudi pove, da je ta traktat o anatomiji srca in fiziologiji krvnega obtoka drobec iz neke veliko obširnejše

razprave, ki je rezultat njegove lastne metode, do katere je prišel po v prejšnjih štirih delih orisani poti, razprave, ki je iz določenih razlogov noče oziroma si ne upa objaviti.

5.

Skozi vse prve štiri dele je o tem svojem obsežnem in neobjavljenem delu molčal. Toda ko ga enkrat na začetku petega dela Razprave omeni, se skozi ves peti in šesti del nenehno sklicuje nanj, namiguje na razloge, ki mu branijo, da bi ga objavil, sredi orisa krvnega obtoka se znova vrača k njemu in bralec dobi postopoma občutek, da to neobjavljeno delo teži na filozofovi duši, še več, da so bili prav razlogi, zaradi katerih ga ne more objaviti, razlog, da se je lotil Razprave o metodi, in to o metodi, ki mu je prinesla zanesljivo osnovo za spoznavanje resnice, in da je prav ta nova, po tej njegovi lastni metodi pridobljena resnica razlog, da ne more ali si ne upa objaviti tega svojega obširnega dela.

Takole uvaja Descartes peto poglavje (str. 68):

»Prav rad bi tu nadaljeval in prikazal celotno verigo resnic, ki sem jih deduciral iz teh prvih. V ta namen pa bi bilo potrebno, da bi govoril o mnogih problemih, ki so sporni med učenjaki; ker pa si nikakor ne želim prepira z njimi, menim, da bo bolje, če od tega odstopim in nakažem samo v splošnih črtah, katere so te resnice, presojo pa, ali bi bil nadrobnejši prikaz javnosti v korist, prepustim drugim, ki so za to bolj poklicani... Ko pa sem nato razmišljal o urejenem nasledju teh zakonov, sem — kot se mi dozdeva — odkril mnogo resnic, bolj koristnih in bolj važnih od vsega, kar sem se bil doslej naučil ali sploh pričakoval, da se bom kdaj naučil.«

Takoj nato (str. 69) preide Descartes (zdaj prvič) k neobjavljenemu delu in pravi:

»Ker pa sem najpomembnejša teh odkritij skušal razložiti v traktatu, ki ga zaradi nekih pomislekov ne morem objaviti, se mi zdi najprimernejše, če podam tu v nekaj besedah njegovo vsebino. Preden sem se lotil pisanja, je bil moj načrt ta, da bi zajel vanj vse, kar sem po mojem mnenju vedel o naravi materialnih reči... tako sem se tudi jaz iz bojazni, da ne bom mogel izvesti vsega, s čimer sem se ukvarjal, odločil, da obširno razložim samo svoje poglede na svetlobo, nato pa dodam še nekaj o soncu in o zvezdah stalnicah — kajti iz njih izvira skoraj vsa svetloba — in o nébesu, ki jo prenaša; potem o planetih, kometih in Zemlji... Vendar pa [namenoma] nisem hotel popolnoma dvigniti zastora nad vsemi temi rečmi in tudi ne razpršiti vse temè: da bi lahko v večji svobodi izpovedal prepričanje, ne da bi moral sprejeti ali pobijati med učenjaki veljavna mnenja, sem se odločil, da bom prepustil ves ta svet, v katerem živimo, njihovemu pričkanju in razpravljaj samo o stvareh, ki bi se godile v nekem novem svetu, če bi bog sedaj nekje v imaginarnih prostorih ustvaril dovolj materije, da bi ga iz nje sestavil...«

Nato pravi Descartes, da bi te dele materije tako pretresel, da bi iz njih nastal popoln kaos, nakar bi prepustil prirodnim zakonitostim, da ga zopet uredi. In nato oravi (str. 72): »... Brez škode za čudež stvarjenja smo lahko prepričani, da bi že iz teh vzrokov vse stvari, ki so čisto materialne, mogle sčasoma postati takšne, kakršne jih vidimo sedaj...«

In nato (str. 72): »Od opisa neživih teles in rastlin sem prešel na živali in posebno na človeka...«

In na strani 74: »Da bi se videlo, kako sem stvar obravnaval v tistem traktatu, hočem v naslednjem razložiti delovanje srca in arterij...«

Sledi nadroben in za tiste čase tudi mestoma točen opis srca in ožilja in njenega delovanja, ki ga v opombah obširno komentira dr. Hribar po današnjem stanju fiziologije.

Descartes (str. 80): »Vse te reči sem precej natančno razložil v razpravi, ki sem jo nameraval dati na svetlo. V nji sem dalje pokazal, kakšna mora biti sestava živcev in mišic človeškega telesa...« itd.

4.

V šestem, zaključnem delu Razprave o metodi govori Descartes o pomembnosti in vseobči koristnosti eksperimenta za napredek znanosti, pri čemer ostaja zvest samoizpovednosti in navaja primere iz lastnih izkušenj. Toda še nekaj nam Descartes v tem delu zaupa. Kakor da bi se ne mogel več upirati nekemu notranjemu pritisku, kakor da bi se ne mogel rešiti neke môre, ki teži na njegovi duši, nam tu vsaj narahlo odgrne tančico in vsaj deloma razkrije razloge, ki si jih v petem delu še ni upal nakazati, namreč razloge, ki so ga pripravili, da svojega tolikokrat omenjenega traktata ni hotel objaviti. Tako uvaja šesti del (str. 85/86):

»Tri leta bo tegà, kar sem končal traktat, ki obravnava vse te reči, in začel sem ga že pregledovati v namenu, da ga izročim tiskarju v róke. Toda prav tedaj sem zvedel, da neke osebe, ki jih spoštujem in katerih avtoriteta premore skoraj toliko nad mojimi dejanji kakor razum nad mojimi mislimi, niso odobrile fizikalnega nauka, ki ga je malo prej objavil nekdo drug. Nočem reči, da sem se s to teorijo strinjal, marveč samo to, da nisem pred cenzuro v njej opazil ničesar, kar bi mi bilo moglo dati povod za sum, da je škodljiva bodisi veri bodi državi, in potemtakem ničesar, kar bi me moglo zadržati, da bi je sam ne bil zastopal, seveda pod pogojem, da bi me bil razum prepričal o njeni resnici. To je vzbudilo v meni bojazen, da bi se tudi med mojimi nazori mogli najti nekateri, v katerih bi bil zašel od resnice, kljub veliki skrbnosti v prizadevanju, da ne pritegnem nobenemu novemu nazoru, razen če imam zanj popolnoma gotove dokaze, in da ne napišem prav ničesar, kar bi moglo biti komur koli v škodo. Ta bojazen pa je zadostovala, da sem spremenil svojo odločitev glede objave traktata... Ti razlogi — za objavo in proti nji — pa so taki, da sem do neke mere ne samo sam sebi dolžan povedati, kakšni so, marveč da bi jih morda tudi javnost rada izvedela.«

V nadaljnjem se Descartes znova povrne k vsebini neobjavljenega traktata in nakazuje, kolikšno korist bi imela od njega znanost in obči blagor, če bi ga priobčil. Str. 87/88:

»... Ti (splošni spoznatki) so mi namreč pokazali pot do znanja, zelo koristnega za življenje, in na mesto tiste spekulativne filozofije, ki jo učé v šolah, bi stopila v praksi uporabljiva teorija: po tej bi jih mogli... uporabljati prav tako za vse namene, katerim so primerni, in postali bi lahko tako rekoč mojstri in gospodarji narave. To si moramo želeti ne samo zavoljo neštetihi tehničnih iznajdb, po katerih bi lahko brez hude muke uživali sadove zemlje in vse njene udobnosti, marveč predvsem zaradi ohranitve zdravja, ki je brez dvoma od vseh dobrin tega življenja prva in vsem drugim os-

nova... človeštvo bi moglo postati imuno zoper neštete bolezni tako telesa kakor duha, dà, morda bi se utegnilo znebiti celo nadlog starosti, ko bi dovolj vedelo o njih vzrokih in poznalo vsa zdravila, s katerimi nas je oskrbela narava. Ker pa je bil moj namen, da posvetim vse svoje življenje iskanju te prepotrebne znanosti..., sem sodil, da ga ni boljšega sredstva zoper ti dve oviri (namreč: kratkost življenja ali pomanjkanje izkustvenih podatkov), kakor da vestno seznanim javnost z vsem, pa naj bo še tako malo, kar sem odkril, in da spodbudim vse dobronamerne in zmožne, naj skušajo prodreti še dalje. V eksperimentih, ki bi jih bilo treba napraviti, bi moral sodelovati vsak po svojih nagnjenjih in zmožnostih, in vsi bi morali svoje izsledke objaviti, tako da bi nasledniki nadaljevali tam, kjer so končali predniki. Tako bi združili življenja in prizadevanja mnogih ter kolektivno napredovali mnogo dlje, kakor bi zmožel vsak posameznik sam zase.«

Ko Descartes nato govori o principih, ki jih je odkril, in o važnosti eksperimentov, pravi (str. 90): »...Potemtakem si tudi obetam večje ali manjše napredovanje v spoznavanju narave po možnosti, da napravim večje ali manjše število eksperimentov. Upal sem, da bo prav to postalo znano po traktatu, ki sem ga napisal, in da bom tako prepričevalno prikazal korist, ki bi jih javnost od tega utegnila imeti...«

»Toda od tistih časov so me drugi razlogi pripravili do tega, da sem svoje mnenje spremenil. Mislim moram predvsem na to, da še dalje pišem o vsem, kar se mi zdi pomembno, in to takoj, ko ugotovim skladnost odkritja z resnico, in z enako skrbnostjo, kakor da bi bilo pisanje namenjeno tisku... (str. 91) Kajti če so moji spisi kaj vredni, jih bodo mogli tisti, ki jim bodo po moji smrti prišli v roke, z vso udobnostjo in najbolj primerno uporabljati...«

Descartes govori nato, kaj vse bi mogel še za znanost storiti, če bi imel čas in sredstva, ki so potrebna za številne eksperimente. Toda za to bi potreboval mir in da bi ga nihče ne nadlegoval. Ne domišlja si pa, da bi bila javnost dolžna, da bi ga v tem stremljenju podprla, pa čeprav bi to pomoč nujno potreboval za občo korist.

In nato pod konec še enkrat (str. 98):

»Vsa ta razmišljanja skupaj so me pred tremi leti pripravila do tega, da že končane razprave nisem hotel objaviti. Celo to sem sklenil, da za svojega življenja ne bom dal na svetlo nobene druge razprave tako splošnega značaja ali česar koli, iz česar bi se dale razbrati osnove moje fizike. Toda kasneje sta nastopila dva nova momenta, ki sta me pripravila do tega, da dodam (tej Razpravi o metodi) nekaj vzorcev, ki naj pokažejo, kako sem svojo metodo poizkušal na posebnih predmetih, in da dam javnosti neke vrste obračun o svojem delu in o svojih načrtih...«

»Vzorci,« ki jih omenja Descartes, so *Specimina* ali Eseji o Dioptriki, Meteorjih in Geometriji, ki jih dodaja Razpravi in ki jih je prevajalec po pravici izpustil, ker je njihov znanstveni pomen samo še historičnega značaja. Dva nova momenta, ki sta nastopila pozneje in pripravila Descartesa, da je napisal Razpravo in ji dodal omenjene tri eseje, sta prvič bojazen, da bi utegnili mnogi sumiti, da so razlogi, zakaj traktata ni objavil, zanj manj častni, kot so v resnici, drugič pa, da ne bi dal tistim, ki bi ga preživeli, priliko za očitek, češ da jim zaradi svoje skrajnje nemarnosti ni dal vedeti, v čem bi mu bili mogli pomagati pri njegovih (znanstvenih) načrtih.

Kakšen je bil traktat, ki ga Descartes ni hotel ali si ga ni upal objaviti, in kaj je bil povod za njegovo bojazen, da bi ga objavil, vse to izvemo iz izčrpnih opomb in komentarja k Razpravi o metodi. Takrat je bil »Le Monde«, »Vesolje«, Descartesova kozmologija, od katerega so se poleg treh omenjenih esejev (Dioptrika, Meteorji, Geometrija), ki jih je Descartes dodal Razpravi o metodi, ohranili samo posamezni deli, ki so bili objavljeni po filozofovi smrti. Traktat »Le Monde« je Descartes pisal v letih 1629 do 1633. »Da bi se z njim mogli upoznati najširši krogi, ne pa samo poklicni učenjaki, ga je pisal v francoščini in ne v latinščini. Iz istih nagibov je objavil tudi Metodo in priključene Eseje o dioptriki, meteorih in geometriji leta 1637 v francoščini (gl. Met. VI, predzadnji odstavek).« (Str. 221, Komentar).

In povod, da je objavo opustil? »Bil je že na tem, da odpošlje rokopis *Le Monda* Mersennu (svojemu pariškemu prijatelju in založniku), ko je zvedel, da je bil Galilei po Svetem Oficiju obsojen 22. junija 1633., ker je v Dialogu o dveh velikih sistemih vesolja (*Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo*, Firenze 1623) zastopal nauk o gibanju Zemlje. Descartes se je zbal, da bi tudi njega utegnila zadeti podobna usoda, saj je v svoji fiziki in kozmologiji zagovarjal enako teorijo in isto mehanistično in antifinistično stališče. Da, celo rokopis je hotel sežgati. To so »pomisleki«, o katerih govori Descartes v V. in VI. delu Metode« (Komentar, str. 221/222).

Descartes je takrat, ko je pisal »Le Monde« in »Razpravo o metodi«, živel na Holandskem, ki je bilo v 17. stoletju nekakšna oaza sredi splošnega mračnija in kamor so se zatekali mnogi svobodomiselni duhovi in znanstveniki tistega časa, pa čeprav večina od njih ni tudi v tej relativno svobodni in demokratični deželi ušla preganjanju, naj spomnim samo na Spinozo. Descartes je potreboval, kot sam pravi, za svoje znanstveno raziskovalno in miselno delo miru in nekega udobja. In čeprav je prehodil z vojsko pol Evrope, vendar ni bil bojevitega, marveč vse bolj kontemplativnega in opazovalnega duha. Iz takega značaja izhaja njegova previdnost, pa tudi odločitev, da svojega traktata o vesoljstvu ne objavi.

Iz navedenih citatov iz Razprave se zelo dobro vidi, kako težka mu je bila odločitev, da se odpove objavi svojega do takrat najobširnejšega dela, v katerem je skušal zaobseči vse svoje dotakratne znanstvene in miselne izsledke in prikazati svoj pogled na sestav vesolja. Sam pravi o tem delu, da ga je pisal, da bi se izognil prerekanjem in razprtijam z znanstveniki, kot nekakšno fikcijo; a ko je izvedel za Galilejevo obsodbo, je moral kajpada uvideti, da bi temu njegovemu namišljenemu svetu nihče ne verjel, ker je v vsem povsem tak, kakršen je ta, na katerem živimo. V prvem strahu je hotel celo rokopis sežgati. Pozneje se je očitno premislil. Toda vse kaže, da od dovršitve »Le Monda« pa vse do »Razprave o metodi« ni nič zaključenega napisal (glej Kronološki pregled Descartesovega življenja in dela, str. 344/345). Očitno mu je neobjavljeni rokopis traktata o vesolju težil na duši in da bi se te môre vsaj do neke mere rešil, se je oprijel načrta, da bi v Razpravi o metodi javnosti prikazal principe, po katerih vodi svoja znanstvena in miselna raziskovanja, in kako je do teh principov, do te svoje metode prišel. V vseh prvih štirih delih Razprave prikazuje notranji proces odkritja svoje znanstvene metode z mnogimi biografskimi nadrobnostmi. Tedaj pa — kakor da bi se

bil naenkrat ovedel — si je moral reči: saj javnost vendar ne ve nič o znanstvenih izsledkih, ki mi jih je ta tako odkrita metoda posredovala, saj vendar še nisem bil objavil svojega glavnega dela »Le Monde«, ki je rezultat te metode in po njej odkritih principov. In tu, kakor da se je v njem sprožila dolgo zatajevana vzmet, je končno spregovoril o svojem neobjavljenem traktatu in iz njega prikazal primer funkcioniranja srca in ožilja, kakor ga je odkril s svojo opisano metodo. In skozi ves peti del se neprestano sklicuje na ta traktat, v šestem delu pa skuša opravičiti svoje ravnanje, da je javnosti odtegnil svoja znanstvena spoznanja, in vsaj namigniti na razloge, ki so ga do te odločitve privedli.

Tako se nam pokaže Razprava o metodi kot torišče težke Descartesove notranje borbe, ki niha med strahom h kontemplativnosti in k opazovanju nagnjenega znanstvenika, da bi vzel nase preganjanje zavoljo objave svojih znanstvenih spoznanj, ki jih je cerkev kot nevarne in zato krive nauke zavračala (vzglede Galilei!), in med notranjim imperativom duhá, da obelodani pred svetom nove in važne resnice, ki jih je bil odkril. Razprava o metodi je tako ne samo torišče tega notranjega boja, temveč tudi njegov s krvjo napisani rezultat. Z njo je hotel Descartes obvestiti javnost in svet, da je prišel do novih znanstvenih in miselnih odkritij, ki so važna in občekoristna, ki jih pa zaradi netolerantnosti cerkvene oblasti ne more objaviti oziroma si jih ne upa objaviti. In še nekaj je mogel bistroidni čitatelj Razprave v tistem času začuti v njej: Descartes daje z namigom razumeti, da se vendarle strinja z Galileijevim naukom o gibanju Zemlje in da nudi s tem tudi — pa čeprav še tako rahlo in previdno — oporo svojemu italijanskemu somišljeniku oziroma njegovemu nauku.

Descartesova znanstvena odkritja so prešla v zgodovino znanosti in imajo morda epohalen pomen za njen razvoj. Prav tako je njegova filozofija za današnji čas samo še historično razvojno zanimiva. Toda tisto, kar dela še danes iz Descartesove enega od najbolj branih filozofov, je njegova silovita čustvena prizadetost, s katero je pisal svoje razprave in svoja razmišljanja, njegova globoka samoizpovednost; njegova Razprava o metodi je pretresljiv človeški dokument o notranjih bojih ne samo posameznika — misleca, marveč tudi dokument miselnih in etičnih pretresov takratne dobe. Poleg tega moramo videti v njej tudi Descartesov upor, njegov lastni rahli »*Eppur si muove*«, predvsem pa je Razprava — kljub omenjenim kompozicijskim disproporcijam — velika, globoka in visoka literarna in umetniška storitev.

Vladimir Bartol